

KUTATÁSI TELEGRAM: A BÜNTUDAT

DR. KLAUS HARNACK*

Fordította: Budai Georgina**

Valóban súlyos a büntudat? Le lehet mosni? Miben különbözik a büntudat és a szégyen? Mit értünk az ún. Dobby-hatás alatt? A kutatási telegram (Forschungstelegramm) áttekintést ad az aktuális tudományos felismerésekről és tanulmányokról a konfliktuskezelés tematikája körül.

A büntudat szó szerinti súlya

„A büntudat súlya” – ez közzismerten az a szimbólum, hogy nem csak kellemetlen, hanem szó szerint nehéz érzetet kelt. Valóban érezzük a büntudat pszichikai súlyát? Az amerikai Martin Day a Princeton Egyetemről és a kanadai pszichológus Ramona Bobocel számos kísérlettel (2013) fogott hozzá a kérdés megválaszolásához. A kutatási jelentésük, amely *PLOS One* nevű szakfolyóiratban jelent meg, a megtestesült megismerés megközelítésén alapul (grounded cognition theory). Ez azt feltételezi, hogy a szimbólumok és a metaforák eredete gyakran az egészségi állapotban tükröződik. A kutatók négy kísérletben vizsgálták, hogy az etikátlan magatartás befolyásolja-e a súlyosság szubjektív érzetét és ebből milyen következtetések adódhatnak. Arra tudtak rámutatni, hogy az etikátlan magatartás (összevetve a semleges magatartással) megnövekedett testsúlyhoz vezet, és hogy ez a hatás ténylegesen csak a bűnösség érzésénél merül fel, és nem pedig egyéb negatív érzéseknél. Ezen kívül az is nyilvánvalóvá vált, hogy az érzékelés ilyenfajta torzulása együtt jár a magatartás megváltozásával is. Így az emberek a fizikailag megterhelő feladatokat sokkal kimerítőbbnek érezték, ha korábban etikátlan magatartást tanúsítottak.

Lemosható a büntudat? – A Lady-Macbeth-hatás

Mi a közös Pontius Pilatusban és Lady Macbethben? Mind a ketten arra tettek kísérletet, hogy lemosják magukról a bűneiket. Míg Shakespeare a karaktere, Lady Macbeth kezét újra és újra sikertelenül mosta („Tűnj el, te átkozott folt! Tűnj el, ha mondom! [...] Soha

* Tudományos munkatárs (Münsteri Egyetem, Pszichológiai Intézet)
(A cikk a *Die Mediation* c. lap 2018/5. számában jelent meg a *Forschungstelegramm* c. rovatban.)

** joghallgató (Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar)

nem akar tiszta lenni?), mivel gyilkosságban való felbujtásban bűnösnek mondta ki, a Bibliát idézi (Máté 27. és 24. evangéliuma): „Ahogy Pilatus látta, hogy így semmit nem ért el és hogy a kavarodás csak egyre nagyobb lett, vizet hozott egy tálban. Mindenki számára jól láthatóan megmosta a kezeit és azt mondta: Ártatlan vagyok ennek az embernek a véréből. Ti viselitek érte a felelősséget.” A kutatásban vitatott a kérdés, hogy valóban kihat-e a rituális tisztálkodás a bűntudatunkra és a bűntudat érzetének kompenzálására. Chen-Bo Zhong und Katie Liljenquist pszichológusok a híres *Science Magazine*-ban egy kísérletsorozaton keresztül mutatták be, hogy azoknál az embereknél, akik bűnösnek érzik magukat, nagyobb igény mutatkozott a testi higiéniára és a tisztasággal kapcsolatos elvek kognitív megközelíthetősége megnőtt náluk. Ezzel szemben a Yale pszichológusának, Brian Earp-nek a kutatócsoportja megkérdőjelezi ezt a hatást. A korábbi empirikus megállapítások nagy részét nem tudták igazolni egy széles körű replikációs tanulmányban.

A bűntudat – és nem pedig a szégyen – figyelmesebbé tesz minket

A szégyent és a bűntudatot gyakran összetévesztik, még akkor is, ha alapvetően a természetükben különböznek egymástól. Különböző kiváltó okaik és következményeik is lehetnek. Megmutatják például, hogy a bűntudat érzésére való egyéni hajlam együtt jár egy magas empátiás képességgel és egy fokozottabb adaptív társadalmi viselkedéssel, miközben a szégyennél ezek a viselkedési módok nem merülnek fel. A Matt Treeby pszichológus köré szerveződött ausztrál kutatók a *Cognition and Emotion* nevű szaklapban 2016-ban megjelent tanulmányában azt vizsgálták, vajon az egyének a szégyen és bűntudat érzésére való hajlamuktól függetlenül képesek-e felismerni más emberek érzelmeit. A tanulmányorozatban a 363 kísérleti alanyt először a szégyen- és bűntudatérzésre vonatkozó hajlamukat illetően vizsgálták és ezt követően egy tesztnek vetették alá őket, amelynél arckifejezések segítségével kellett a bosszúság, szomorúság, boldogság, félelem, undor és szégyen érzelmeit osztályozniuk. Az eredmények azt mutatták, hogy a bűntudatra való hajlam (ellentétben a szégyennel) növeli az érzelmek felismerésének képességét az arckifejezéseknél. Ezek az eredmények azt az általános feltételezést támasztják alá, hogy a szégyen inkább az egyénre irányul.

A Dobby-hatás

A bűntudat érzésének magatartásbeli következményei különfélék lehetnek. Egy pozitív következmény többször is kimutatható a pszichológiai kutatásban, mégpedig az, hogy a bűntudat kompenzációs cselekvésre készítet: Elnézést kérünk és proszociális magatartást fejlesztünk ki. De mi történik, ha nincs lehetőség a jóvátételre, ha nem tudunk kompenzációs cselekvést megvalósítani? A holland pszichológusok, Rob Nelissen és Marcel Zeelenberg tanulmánya (2009) vizsgálja meg ezt a kérdést és arra mutat rá, hogy

az adott esetben kivonjuk magunkat a lehetséges szórakoztató tevékenységek alól és ebben a formában büntetjük magunkat. A pszichopatológiás formák mellett a kutatók ennek a magatartásnak a lehetséges funkcionális jelentőségét is leírják. Ezt a *Harry Potter* házi manójáról elnevezett „Dobby-hatással” szemléltetik, aki a legkisebb hibáknál arra hajlamos, hogy saját magát kiadósan megbüntesse. Továbbá meg tudták mutatni, hogy az önbüntetés az öröm megtagadása révén csak akkor merült fel, ha a kísérleti alanyoknak nem volt lehetőségük a jóvátételre. Ez a magatartás hangsúlyozza a mély belső igényt a kompenzáció iránt az erkölcsi normák túllépése esetén.

Felhasznált irodalom:

Day, Martin V./Bobocel, D. Ramona (2013): *The Weight of a Guilty Conscience: Subjective Body Weight as an Embodiment of Guilt*. PloS One 8 (7): e69546.

Earp, Brian D. et al. (2014): Out, Damned Spot: Can the „Macbeth Effect” Be Replicated? *Basic and Applied Social Psychology* 36 (1), S. 91–98.

Nelissen, Rob/Zeelenberg, Marcel (2009): When Guilt Evokes Self-Punishment: Evidence for the Existence of a Dobby Effect. *Emotion* 9 (1), S. 118.

Treeby, Matt S. et al. (2016): Shame, Guilt, and Facial Emotion Processing: Initial Evidence for a Positive Relationship between Guilt-Proneness and Facial Emotion Recognition Ability. *Cognition and Emotion* 30 (8), S. 1504–1511.

Zhong, Chen-Bo/Liljenquist, Katie (2006): Washing Away Your Sins: Threatened *Morality and Physical Cleansing*. *Science* 313 (5792), S. 1451 f.